

Mgr Jakub Łakomy

Wrocław, 9.03.2022 r.

Asystent w Katedrze Teorii i Filozofii Prawa
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Uniwersytet Wrocławski

AUTOREFERAT

ROZPRAWY DOKTORSKIEJ PT.

Ewolucja koncepcji interpretacji prawniczej.

Między semantyką a polityką

Promotor: prof. dr hab. Andrzej Bator

1. Okoliczności uzasadniające wybór i sposób sformułowania tematu rozprawy doktorskiej.

Aby przybliżyć problematykę poruszaną w niniejszej rozprawie warto przytoczyć słowa profesora Macieja Zielińskiego z jego monografii poświęconej wykładni prawa:

„W problematyce wykładni ześrodkowują się [...] niemal wszystkie problemy nauki prawa i praktyki prawniczej. Wszystko, co się w nauce i praktyce prawniczej czyni, albo wprost polega na wykładni, albo jej dotyczy, albo wykładnię rozwija, albo wykładnię przejawia, albo wykładnię uwzględnia, albo ją po prostu warunkuje.”

Bardzo podobne tezy odnajdziemy we wpływowej w anglosaskiej jurysprudencji pracy, poświęconej wykładni prawa z lat 90. XX w. Andrei Marmor, znany analityczny filozof prawa, we wprowadzeniu do *Law and Interpretation. Essays in Legal Philosophy* pisze:

“Interpretation [...] is not only a subject-matter legal philosophers are interested in, but according to some influential philosophers, interpretation is also a general method, a meta- theory of legal theory.”

Przytoczenie tych dwóch opinii w sposób jednoznaczny pokazuje, że centralne miejsce w ogólnej refleksji nad prawem zajmuje problematyka interpretacji prawniczej. W niniejszej pracy zostaje przyjęta perspektywa hermeneutycznego uniwersalizmu, co sprawia, że interpretacja staje się – zgodnie ze słowami Marmora – nie tylko przedmiotem zainteresowania filozofii prawa, ale również, a może przede wszystkim, ogólną metodą filozofii prawa – metateorią.

Ostatnie dziesięciolecia w jurysprudencji europejskiej i amerykańskiej skłaniają nas do ponownego zadawania pytań o podstawowe problemy związane z teoriami wykładni prawa. Problematyka ta jest tym aktualniejsza w Polsce, gdzie wpływ wielu kierunków europejskiej i anglosaskiej jurysprudencji był do początku lat 90. XX w. w znacznym stopniu ograniczony. Wydarzenia ostatnich kilku lat sprawiły, iż problematyka polityczności prawa i wiedzy prawniczej stała się jeszcze mocniej zauważalna.

„Koncepcje” w tytule dysertacji odnoszą się do dwóch propozycji filozoficznych: neopragmatystycznej koncepcji Stanleya Fisha oraz krytycznej Duncana Kennedy’ego. Tymczasem tytułowa „ewolucja” koncepcji jest świadomie dwuznaczna. Po pierwsze, ewolucja ukazuje dynamiczny charakter wymienionych filozofii interpretacji prawniczej – wywodzących się z (neo)pragmatyzmu oraz z ruchu studiów krytycznych nad prawem. Zamiarem pracy jest ukazanie wewnętrznych przemian tych dwóch propozycji filozoficznych,

ich dynamicznego rozwoju oraz przemian zmierzających do ich coraz większego „upolitycznienia”. Po drugie, użycie słowa „ewolucja” w tytule pracy ma cel dużo bardziej ogólny. Chodzi bowiem o sformułowanie metateoretycznych wniosków dotyczących każdej filozofii interpretacji prawniczej, która uwewnętrzni założenia filozoficzne przyjmowane w pracy i pozwoli wyprowadzić z nich wnioski ontologiczne, epistemologiczne i metodologiczne, które dość jawnie kontrastują z założeniami formułowanymi na gruncie ontologii i epistemologii dominującego paradygmatu teorii interpretacji prawniczej, przez co mogą być poznawczo interesujące i ważne.

2. Założenia, tezy i pytania badawcze rozprawy doktorskiej

Przedmiotem dysertacji jest kwestia polityczności procesów interpretacji tekstów prawnych oraz polityczności teorii interpretacji prawniczej. Temat rozprawy kieruje naszą uwagę na polityczność teorii, natomiast dość szybko w trakcie rozważań okazuje się, że nie sposób analizować polityczności teorii (filozofii) interpretacji prawniczej w oderwaniu od polityczności prawa (procesu stosowania prawa). To obszar problemowy, który w polskiej ogólnej refleksji nad prawem przez długi czas nie należał do głównego nurtu zainteresowań. W obliczu zdominowania teorii prawa przez paradygmat analityczny nie było miejsca na włączenie problematyki teorii polityki do głównego nurtu badań.

W rozprawie nie zajmuję się kwestią polityki partyjnej i upolitycznienia sędziów. Temu służy wprowadzone w pierwszym rozdziale rozróżnienie na *policy*, *politics* i *the political*. Nie podejmuję też bezpośrednio problematyki autonomii i instrumentalizacji prawa, która została już gruntownie zbadana w polskiej teorii prawa.

Przedmiotem zainteresowania w pracy jest natomiast przełom poststrukturalistyczny w humanistyce i teorii literatury oraz jego wpływ na teorię interpretacji prawniczej. W opracowaniu tym pokazuję ewolucję teorii interpretacji prawniczej pod wpływem poststrukturalizmu poprzez analizę teorii wykładni prawa Stanleya Fisha i Duncana Kennedy’ego, a więc pod lupę biorę odpowiednio neopragmatyzm i ruch studiów krytycznych nad prawem, czyli dwa nurty filozoficzne, które kształtowały się pod wpływem poststrukturalizmu.

Osobnego wyjaśnienia wymaga sposób i zakres wykorzystania dorobku polskiej jurysprudencji. Jest on bowiem bardzo ograniczony, a to z dwóch przyczyn. Po pierwsze, moje rozważania z istoty nie odnoszą się do polskiej teorii prawa. W pracy pojawiają się koncepcje interpretacji prawniczej powstałe zarówno w Europie, jak i w Ameryce Północnej. Po drugie zaś, recepcja poststrukturalizmu nastąpiła w naszym kraju z dużym opóźnieniem, co dotyczy zwłaszcza ogólnej refleksji nad prawem, a tym bardziej dyskursów szczegółowych nauk prawnych. Trudno też znaleźć publikacje, które oryginalnie rozwijałyby poststrukturalistyczne podejścia do prawa.

Jednym z celów pracy jest analiza zagadnienia oczekiwań formułowanych powszechnie wobec prawa – oczekiwań, by było ono apolityczne, autonomiczne, niepodlegające wpływom świata polityki, innych subświatów instytucjonalnych oraz wystarczająco „sztywne” i zobiiektywizowane, by nie mogło podlegać woli czy też interesom osób je interpretujących. Takie oczekiwania formułowane są bardzo często zarówno przez środowisko naukowe, jak i przez praktyków stosujących prawo.

W niniejszej pracy poszukuję – na poziomie epistemologii, filozofii prawa i filozofii polityki – odpowiedzi na pytanie, czy takie oczekiwania mogą zostać przez systemy prawne i teorie wykładni prawa spełnione. Perspektywą poszukiwania odpowiedzi na te pytania jest poststrukturalizm – nurt najciekawiej i najbardziej płodnie poznawczo problematyzujący relacje prawa i polityki w ostatnich dziesięcioleciach. Poststrukturalizm pozwala w sposób filozoficznie interesujący i zasadny łączyć ze sobą rozważania z dziedziny epistemologii i teorii polityki.

Podejście teoriopoznawcze, które daje odpowiednią siatkę pojęciową do realizacji zadań postawionych w pracy, to hermeneutyczny uniwersalizm. Przyjęcie takiego stanowiska w filozofii interpretacji (które z racji swojej charakterystyki jest jednocześnie stanowiskiem epistemologicznym) w moim zamiarze strukturyzuje rozważania i spaja je z pozostałymi założeniami pracy. Do pozostałych narzędzi teoretycznych i filozoficznych użytych do prowadzenia analizy należą poststrukturalistyczna teoria polityki wraz z jej siatką pojęciową, zaproponowana w literaturze przez belgijską teoretyczkę polityki Chantal Mouffe. Wypada w tym miejscu zaznaczyć, że bardzo rzadko w polskiej literaturze spotkamy analizy wykorzystujące jednocześnie teorię polityki i teorię interpretacji, które wyrastają z tego samego filozoficznego pnia.

Osobnego wyjaśnienia wymaga skorzystanie z koncepcji postanalityczności w ostatnim rozdziale rozprawy. Pomoże mi to wyjaśnić zakres mojej pracy oraz zadania teoretyczne, które zostały w niej postawione. Zawarte w opracowaniu rozważania są bowiem bardzo wyraźnie ograniczone jedynie do metateorii. Metateoretyczny jest zarówno punkt wyjścia, jak i charakter tej pracy, analizy i wniosków wypływających z moich rozważań. Zupełnie świadomą decyzją jest zatem unikanie przechodzenia od poziomu filozofii i metateorii do poziomu budowania teorii o charakterze normatywnym.

Ograniczenia, jakie stawiam sobie przy tej pracy, mają dwojaki charakter. Po pierwsze, zajmuję się jedynie przewrotem poststrukturalistycznym oraz wybranymi koncepcjami filozofii interpretacji prawniczej. Po drugie, wprowadziłem pewne ograniczenia filozoficzne (metodologiczne) – rozważania pozostają na poziomie metateorii, filozofii interpretacji prawniczej oraz filozofii polityki; odwołania do praktyki pojawiają się jedynie incydentalnie, kiedy jest to konieczne.

Przeprowadzona analiza może posłużyć w przyszłości do opracowania nowej teorii interpretacji prawniczej, konkurencyjnej wobec tych, które są już obecne w jurysprudencji; teorii odmiennej od dominujących obecnie w Polsce, Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych; teorii interpretacji prawniczej, która stanowiłaby kolejny etap w ewolucji neopragmatyzmu i ruchu studiów krytycznych nad prawem. Mam nadzieję, że teorii będącej dojrzałym ewolucyjnym uwewnętrznieniem postulatów poststrukturalizmu w zastanym subświecie prawa.

Odrębnego wyjaśnienia domaga się dobór konkretnych teorii interpretacji prawniczej, które są w rozprawie analizowane oraz które posłużyły do sformułowania ogólniejszych wniosków na temat przemian, jakim podlega ogólna refleksja nad procesami interpretacji prawniczej. Należy zaznaczyć, że bardzo trudno prześledzić w ramach jednej monografii pełną ewolucję poglądów teoretycznych na proces stosowania prawa, które odnajdziemy w filozofii interpretacji ukształtowanej pod wpływem przewrotu poststrukturalistycznego. Konieczne było zatem dokonanie wyboru zakresu koncepcji, które mieszczą się w tak zakreślonych ramach.

Racje przemawiające za wyborem ustaleń Stanleya Fisha i Duncana Kennedy'ego są mocne. Po pierwsze, należą oni do dwóch odmiennych nurtów filozofii interpretacji prawniczej: neopragmatyzmu oraz – inspirowanego m.in. realizmem prawniczym, a także marksizmem – ruchu studiów krytycznych nad prawem. Pokazuje to, jak duży wpływ na bardzo różne teorie interpretacji i teorie prawa miał przewrót poststrukturalistyczny.

Po drugie, trzeba podkreślić przełomowy charakter prac tych dwóch filozofów prawa. Stanley Fish jest bez wątpienia jednym z najbardziej wpływowych neopragmatystów amerykańskich, który przeszedł drogę od teorii literatury do teorii prawa, co jest tym bardziej istotne z perspektywy prowadzonych rozważań. Pozostali równie znani neopragmatyści, jak np. Richard Rorty, o interpretacji prawniczej pisali relatywnie niewiele.

Równie przełomowe i wpływowe dla ruchu studiów krytycznych nad prawem są prace Duncana Kennedy'ego, przedstawiciela amerykańskiego odłamu ruchu studiów krytycznych nad prawem. Biorąc pod uwagę, że recepcja poststrukturalizmu w USA była szeroko dostrzegana (m.in. za sprawą tzw. szkoły z Yale), wybór jednego z najbardziej rozpoznawanych teoretyków prawa z amerykańskiego odłamu CLS (*Critical Legal Studies*) wydaje się ze wszelkich miar uzasadniony. Nie zmienia to jednak faktu, że ruch studiów krytycznych rozwijał się również m.in. w Wielkiej Brytanii i tam też mamy do czynienia z recepcją poststrukturalizmu w teorii prawa.

Po trzecie wreszcie, w pracach o teorii interpretacji Fisha i Kennedy'ego znajdujemy bardzo wyraźną dynamikę. Przyglądając się ich pracom z różnych lat, można zaobserwować, że poststrukturalizm odciskał na nich coraz wyraźniejsze piętno. W starszych publikacjach Kennedy, podobnie jak wielu innych „critsów”, prezentował podejście znacznie bardziej strukturalistyczne. Z czasem jednak jego teoretyzowanie stawało się coraz mocniej poststrukturalistyczne. Podobne napięcie pojawiało się u Fisha. Prace z ostatnich dwóch dekad są wyraźnie bardziej poststrukturalistyczne w stosunku do tego, co teoretyk pisał w latach 70. i 80. XX w.

„Semantyka” w tytule nie oznacza, że praca jest rozprawą z dziedziny filozofii analitycznej, z filozofii języka. To tytułowe pojęcie, wpisane w pole problemowe tradycyjnych teorii wykładni, wykorzystuję jako swoisty kontrapunkt dla moich rozważań. Ostatecznie bowiem wszystkie teorie wykładni są „semantyczne” w takim sensie, że dotyczą tekstu i jego znaczenia. Nie rozwijam tej podstawowej kwestii, której poświęcono już bogatą literaturę. Interesuje mnie natomiast ujawnianie wymiaru polityczności tekstu i praktyki jego odczytywania. Nie pytam zatem o znaczenia tekstu w taki sposób, jak robią to filozof języka czy analityczny filozof prawa, ale o to, co za tymi tradycyjnymi dla prawnika pytaniami się kryje. Pytam o polityczność jako kontekst, jako presupozycję w prawniczych sporach mających za przedmiot tekst i jego znaczenie.

Z perspektywy hermeneutycznego uniwersalizmu, koncepcji wykorzystywanej w rozprawie, interpretacja – ujmowana szeroko jako każde poznanie, również faktów – zawsze odbywa się w kontekście. Uznanie prawdziwości takiej tezy sprawia, że na cały proces interpretacji tekstu (rozumianego też bardzo szeroko) należy spojrzeć z zupełnie innej perspektywy. Zamazanie różnicy między obiektywnym i bardziej „naukowym” poznaniem faktów sprawy oraz bardziej subiektywnym ustalaniem znaczenia tekstu rodzi konieczność opracowania zupełnie innej teorii stosowania prawa, która – podobnie jak wiele innych teorii inspirowanych pragmatyzmem i neopragmatyzmem – nie uwzględni wielu analitycznych dychotomii.

Główna teza mojej rozprawy mówi, że przełom poststrukturalistyczny oznaczał radykalne wprowadzenie problematyki polityczności do namysłu nad interpretacją prawa i dał badaczom prawa narzędzia, koncepcje i język do ujawniania problematyki uwikłania politycznego samych procesów interpretacji prawniczej; przełom poststrukturalistyczny doprowadził do powiązania kwestii semantycznych z politycznością. Poststrukturaliści wierzyli bowiem, że przez dekonstrukcję powszechnie przyjmowanych znaczeń podważają fundamenty opresyjnego systemu politycznego. Polityczny charakter miała sama dekonstrukcyjna lektura tekstów, ale i formułowanie teoretycznych tez na temat samego procesu lektury. Filozofia interpretacji tekstów z natury rzeczy musiała być zatem polityczna. Pokazując niestabilność znaczenia, niemożność zakotwiczenia odniesienia, poststrukturaliści kierowali naszą uwagę na to, że dokonując interpretacji tekstów, z konieczności dokonujemy jednocześnie aktów stricte politycznych. Jeśli posiadam pewne narzędzia pozwalające mi demaskować ideologie skryzalizowane w postaci hegemonii spopularyzowanych znaczeń, które utrzymują *status quo*, to sama demaskacja, dekonstrukcja, będzie aktem politycznym *per se*.

Weryfikacji prawdziwości powyższej tezy poprzez badanie poglądów najbardziej wpływowych teoretyków interpretacji, którzy tworzyli pod wpływem przewrotu poststrukturalistycznego jest podporządkowana struktura rozprawy.

3. Struktura rozprawy doktorskiej

Rozprawa doktorska liczy 165 stron i składa się z 5 rozdziałów, poprzedzonych wprowadzeniem, zawierającym nakreślenie założeń i planu pracy oraz zakończeniem. Na końcu rozprawy doktorskiej umiejscowiono wykaz wykorzystanej literatury.

W rozdziale pierwszym zajmuję się relacją między tytułowymi „semantyką” i „polityką”, wyznaczającymi swoistą przestrzeń, w której można usytuować dużą część koncepcji interpretacji prawniczej. Opisuję przewrót poststrukturalistyczny jako cezurę organizującą rozważania zawarte w tej rozprawie. Neopragmatyzm prawniczy i ruch studiów krytycznych nad prawem stanowiły konkretne przejawy przewrotu poststrukturalistycznego w humanistyce. W rozdziale rozpoczynającym dysertację „hermeneutyczny uniwersalizm” – nurt w ramach filozofii interpretacji mający źródła przede wszystkim w przewrocie poststrukturalistycznym. Istotne elementy tego stanowiska odnajdujemy zarówno w neopragmatyzmie Stanleya Fisha, jak i w najbardziej reprezentatywnym dla ruchu studiów krytycznych nad prawem stanowisku Duncana Kennedy’ego. To właśnie z perspektywy hermeneutycznego uniwersalizmu prowadzę rozważania w niniejszej pracy. W pierwszym rozdziale wprowadzam również pojęcie polityczności, które będzie kluczowe w kolejnych częściach rozprawy.

W rozdziale drugim rekonstruję ewolucję ruchu studiów krytycznych nad prawem i umiejscawiam w ramach tego ruchu jurysprudencję Kennedy’ego. Choć ruch studiów krytycznych nad prawem ukształtował się przed przewrotem poststrukturalistycznym w humanistyce, to w swojej dojrzałej fazie ewoluował pod wpływem prac Derridy, Barthes’a czy Foucaulta. W tej części pracy szczegółowo będę analizował późną fazę CLS, która uformowała się pod wpływem przyjęcia poststrukturalistycznej epistemologii i filozofii polityki. Ograniczam się wyłącznie do omówienia prac jednego z najbardziej znanych przedstawicieli tego ruchu – wspomnianego już Kennedy’ego.

W rozdziałach trzecim i czwartym analizuję teorię interpretacji prawa neopragmatysty Stanleya Fisha. Rozdział trzeci składa się z trzech części. W pierwszej przedstawiam biografię intelektualną Fisha, kładąc nacisk na te aspekty jego poglądów, które są istotne z perspektywy problemów omawianych w niniejszej pracy. Ukazuję ewolucję zainteresowań badawczych amerykańskiego filozofa interpretacji: od studiów nad XVII-stowieczną literaturą angielską, przez teoretyczne rozważania nad odbiorem czytelniczym (*reader-response criticism*),

stworzenie koncepcji „wspólnot interpretacyjnych”, aż po rozszerzenie zainteresowań na problematykę prawa, ze szczególnym uwzględnieniem filozofii interpretacji prawniczej. W drugiej części przedstawiam poglądy Fisha na interpretację, skupiając się na dojrzałej wersji jego stanowiska. Omówienie jego poglądów wzbogacone zostało omówieniem pojęcia polityczności wypracowanego w literaturze przez Chantal Mouffe. Przybliżenie kategorii wspólnot interpretacyjnych z uwzględnieniem poststrukturalistycznego rozumienia polityczności służy jako siatka pojęciowa i narzędzie do mówienia o polityczności procesów interpretacji prawniczej. Trzecia część rozdziału trzeciego jest poświęcona poglądom tego filozofa na interpretację prawniczą.

Rozdział czwarty dotyczy sporu Stanleya Fisha i Ronalda Dworkina. Omówienie poglądów Fisha przez pryzmat toczonych przez niego sporów służy przybliżeniu genezy poglądów omawianego autora, które nierzadko powstawały *ad hoc* – w ogniu sporów i dyskusji. Ta konkretna debata posłużyła amerykańskiemu neopragmatyście do skryształizowania poglądów na interpretację prawniczą i umożliwiła mu precyzyjniejsze odniesienie wspomnianej kategorii wspólnot interpretacyjnych do problematyki interpretacji prawniczej i krytyki pozytywizmu prawniczego.

Rozdział piąty poświęcony jest poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie o wnioski metateoretyczne, czyli takie, do których prowadzi nas argumentacja z niniejszej pracy. W pierwszych czterech częściach dysertacji starłem się pokazać, że z poststrukturalistycznej teorii znaczenia wynika określony sposób czytania tekstów prawnych. Rozdział ostatni poświęcony jest natomiast próbie pokazania, że budowa normatywnej teorii wykładni prawa po uwewnętrznieniu argumentów poststrukturalistów wydaje się niemożliwa. Owa niemożliwość sprowadza się do konieczności tworzenia katalogu dyrektyw prowadzących do ustalenia jednego właściwego znaczenia tekstu prawnego. Możemy jednak mówić o pewnym zbiorze „niekonkluzywnych” warunków, które każdy interpretator powinien brać pod uwagę, dokonując własnych interpretacji, albo mieć je do dyspozycji, by lepiej zrozumieć i ocenić interpretacje dokonywane przez innych teoretyków. W tym celu w ostatnim rozdziale niniejszej pracy wykorzystuję filozofię postanalityczną jako najodpowiedniejszą do scharakteryzowania poststrukturalistycznej kondycji interpretatorów prawa.

4. Główne wnioski rozprawy doktorskiej i jej znaczenie teoretyczne.

W pozytywistycznym, tekstualistycznym, sylogistycznym dyskursie nauki prawa na poziomie ontologicznym normy prawne „istnieją obiektywnie”, a zdaniu o obowiązywaniu w określonym czasie i przestrzeni jednoznacznej normy przypisuje się wartość logiczną. W takiej postaci są one jedną z przesłanek rozumowania dedukcyjnego, w którym drugą przesłanką sylogizmu jest zdanie opisujące stan faktyczny sprawy. Ślady takiego myślenia można bez trudu wskazać zarówno w amerykańskim tekstualizmie, jak i w kontynentalnym (a więc i polskim) pozytywizmie.

Zarówno neopragmatystyczna, jak i „critsowska” teoria poznania prawa podważa ten poświeceniowy obraz legitymizujący praktykę prawniczą. Dekonstrukcji podlega nie tylko dyskurs naukowy w sferze refleksji nad wykładnią prawa, ale i dyskurs praktyki stosowania prawa. Nie istnieje bowiem żadna niezależna logika, która determinowałaby kształt wyroku sądowego, a więc przebieg procesu interpretacji tekstu prawnego oraz wywodzenia konsekwencji prawnych i faktycznych z przyjętego znaczenia. Decyzja będzie zawsze przedstawiana jako wzmacniająca rozróżnienie pomiędzy formalnymi, normatywnymi właściwościami procesu prawnego a materialną zawartością konfliktu, który podlega rozsądzeniu.

Wniosek w kontekście polityczności interpretacji prawniczej jest następujący. Pozytywistyczne, tekstualistyczne uzasadnienia decyzji stosowania prawa i dyskursu nauki prawa mają na celu ciągle „wymazywanie” ideologicznej zawartości z rzekomo sylogistycznych mechanizmów procesów stosowania prawa. Prawo przedstawia się jako swoisty dyskurs, który jest kontekstualnie niezależny w swoich roszczeniach do uniwersalności i racjonalności.

Jeśli zaakceptujemy poststrukturalistyczne konceptualizowanie polityczności, zmuszeni jesteśmy uznać, że każda ustabilizowana w dyskursie praktyka nadawania konkretnych znaczeń określonym tekstom prawnym jest hegemoniczna. Dla „critsów” akceptacja tej tezy jest równoznaczna z akceptacją aktywistycznej roli teorii wykładni prawa. Praca na poziomie ogólnej refleksji nad prawem, ujawnianie owej „równoległej narracji” ma cel polityczny – umożliwienie zmiany na poziomie polityczności, a więc w strukturze konfliktów społecznych, które na poziomie polityki – w sferze instytucjonalnej – w ramach procesów sądowych znajdują rozwiązanie. Takie ujęcie problemu sprawia, że dyskurs

epistemologiczny (perspektywizm), który przyjmuje postać hermeneutycznego uniwersalizmu, dyskurs prawny – zarówno w swojej powierzchniowej, formalistycznej, wewnętrznej (w rozumieniu Harta) postaci, jak i zewnętrznej, która jest ukrywana – oraz dyskurs polityczny zlewają się. Próba ich rozgraniczania i utrzymywania sytuacji, kiedy argumentujemy, że prawo może być autonomiczne (albo że może do tej autonomii dążyć), w konsekwencji ułatwia petryfikację polityczności i dostarcza retorycznego arsenału do obrony legitymizacji hegemonicznych znaczeń tekstów.

Skoro pod wpływem poststrukturalizmu pozbywamy się koncepcji znaczenia jako bytu obiektywnego, bez wątpienia musimy zacząć interpretować prawo inaczej. Innymi słowy, z poststrukturalistycznej teorii znaczenia wynika pewien imperatyw czytania tekstów prawnych. Stare sposoby interpretacji (a także roszczeń związanych z procesami interpretacji) tracą swoje ontologiczne i epistemologiczne uzasadnienie, gdyż nie jesteśmy w stanie sformułować żadnego zbioru dyrektyw interpretacji prawniczej, które pomogą nam ustalić jedyne właściwe znaczenie tekstu prawnego.

W dysertacji potwierdziłem zatem prawdziwość przedstawionej powyżej tezy, iż przełom poststrukturalistyczny oznaczał radykalne wprowadzenie problematyki polityczności do namysłu nad interpretacją prawa i dał badaczom prawa narzędzia, koncepcje i język do ujawniania problematyki uwikłania politycznego samych procesów interpretacji prawniczej; przełom poststrukturalistyczny doprowadził do powiązania kwestii semantycznych z politycznością.

Ze względu na to - *prima facie* - budowa normatywnej teorii wykładni prawa po uwewnętrznieniu argumentów poststrukturalistów wydaje się niemożliwa. Niemożliwa oczywiście jedynie w sensie tworzenia katalogu dyrektyw, które prowadzą do ustalenia jednego właściwego (obiektywnego, poprawnego, zewnętrznego wobec interpretatora) znaczenia tekstu prawnego. Możemy jednak formułować zbiory „niekonkluzywnych” warunków, które każdy interpretator powinien brać pod uwagę, dokonując własnych interpretacji, albo mieć je do dyspozycji, by lepiej zrozumieć i ocenić interpretacje dokonywane przez innych interpretatorów. Skoro normatywna teoria wykładni w mocnym rozumieniu po przewrocie poststrukturalistycznym nie ma racji bytu, to czy powinniśmy automatycznie założyć, że pozostaje nam tylko prosta teoria deskryptywna, tłumacząca *post factum*, dlaczego określone procesy wykładni w danym systemie prawnym, miejscu i czasie przebiegły w taki, a nie inny sposób? A może normatywność teorii wykładni będzie możliwa do obrony przy użyciu

odmiennych argumentów, przy przyjęciu odmiennych założeń, a także w sytuacji gdy przekształcimy narzędzia poznawcze i dyrektywy interpretacyjne w znanych nam już i zdomowionych w jurysprudencji teoriach wykładni?

Trafne podsumowanie wątpliwości, jakie stają przed teoretykiem interpretacji tekstów po przewrocie poststrukturalistycznym, odnajdujemy w pracach Ryszarda Nycza, jednego z najbardziej znanych polskich filozofów interpretacji pracujących w paradygmacie poststrukturalistycznym. W jednej ze swoich prac poststrukturalistyczny filozof interpretacji stwierdza, że:

„Współczesny dyskurs teoretyczny nie może uzasadnić swej profesjonalizacji zapewnieniem sobie metajęzykowego statusu ani też wyłącznego dostępu do wiedzy obiektywnej o tym, co jest poza wszelkimi uwarunkowaniami (gdyż uważa ją za niemożliwą lub pustą) – lecz „tylko” do wiedzy uzyskanej w rezultacie zastosowanych procedur analitycznych (nieuchronnie, z kolei, nacechowanych – podmiotowo, społecznie czy kulturowo). Specyficzną właściwością tych metod jest to, że poznawcze wyniki nie dają się tu oddzielić od sposobów ich uzyskania.”

Trafnie ilustruje to rozważania zawarte w dysertacji. Ich celem było bowiem wprowadzenie wniosków metateoretycznych dotyczących statusu epistemologicznego teorii interpretacji prawniczej, która włącza w swój system twierdzeń konsekwencje argumentów zwolenników paninterpretacjonizmu, hermeneutycznego uniwersalizmu; teorii, która powstała w wyniku uwzględniania poststrukturalistycznej krytyki klasycznego myślenia teoretycznego w prawoznawstwie.

Jeśli Ryszard Nycz ma rację, to powinniśmy radykalnie zmienić nasze oczekiwania wobec teorii interpretacji prawniczej: inna wtedy będzie jej struktura, inny zakres zainteresowania, inne metody, inne oczekiwania wobec niej, inna relacja z pozostałymi dyscyplinami prawoznawstwa; wreszcie, odmienne będą jej roszczenia poznawcze, a także możliwości wpływu na rzeczywistość – rzeczywistość prawną, ale również społeczno-polityczną. Jak zatem musiałaby zmienić się teoria interpretacji prawniczej, jeśli uwewnętrznimy, uznamy za zasadne argumenty formułowane przez poststrukturalistów?

Udzielenie odpowiedzi na to pytanie było główną motywacją przeprowadzenia badań dotyczących ewolucji koncepcji interpretacji prawniczej. Zaslugą autorów, których filozofie interpretacji prawniczej poddałem analizie w niniejszej dysertacji: Stanleya Fisha oraz Duncana Kennedy’ego, było odsłonięcie pewnego tła, pokazanie, jak zmienia się ogólny klimat filozoficzny w łonie teoretyzowania o wykładni. Zarówno w wypadku amerykańskiego

neopragmatysty Fisha, jak i przedstawiciela ruchu studiów krytycznych nad prawem Kennedy'ego mogliśmy dostrzec ewolucję podejścia do teorii interpretacji w toku ich naukowej i filozoficznej kariery.

Czytając tekst, możemy jedynie śledzić „rozpadanie się” znaczenia; interpretacja ma bowiem służyć jedynie uporządkowanemu intelektualnie zdawaniu (sobie) sprawy z tego, jak znaczenie „samo sobie przeczy”. Znaczenie jest w nas, w czytelniku albo we wspólnocie interpretacyjnej. Wcześniej uznawano, że znaczenie tekstu prawnego istnieje obiektywnie, a spierano się jedynie na temat tego, jak je ustalić. Teraz, akceptując założenia i argumenty poststrukturalistów, musimy przyznać, że tego obiektywnego znaczenia po prostu nie ma. Znaczenie jest (współ)konstruowane przez to, co leży wewnątrz nas samych, a więc możemy dokonywać interpretacji według naszych politycznych celów.

Fakt, że argumentacja poststrukturalistyczna falsyfikuje klasycznie rozumiane teorie wykładni poprzez wykazanie, że znaczenie nie może istnieć obiektywnie i być obiektywnie poznawalne, nie prowadzi nas automatycznie do wniosku, że wiążą się z tym określone konsekwencje dla teorii i praktyki. Nie możemy stwierdzić, że teraz władza dyskrejonalna nad tekstem jest pełna i w sposób automatycznie dowolny możemy (współ)konstruować znaczenia przy użyciu osobistych poglądów politycznych i etycznych.

Pozytywne zweryfikowanie tez pracy i przedstawienie powyższych metateoretycznych wniosków może stanowić fundament dla przyszłych wysiłków badawczych, które będą zmierzały w kierunku próby zbudowania teorii normatywnej, w dość skromnym jednak zakresie. Takie zadanie będzie jednak zadaniem teoretycznym, a nie metateoretycznym, choć może się okazać przedsięwzięciem łatwiejszym, jeśli wykorzysta się metateoretyczne wnioski płynące z niniejszej dysertacji.

Jelleke Jelting